

ZKÁZA „ITALIE“ V LITERATUŘE, FILMU A POEZII

THE “ITALIA” DISASTER IN LITERATURE, FILM AND POETRY

Petr Sládeček*

Abstrakt: Článek se zabývá druhým životem výpravy vzducholodi „Italia“ v českém prostředí, jejím obrazem v literatuře, filmu a poezii. Pozornost je věnována politickým souvislostem. Záchrana „odvážlivců ze země černých košil“ rudým ledoborcem byla vnímána jako první mírové střetnutí mezi fašismem a komunismem. Od počátku byla tato skutečnost vytěžována politickou propagandou. Způsob nazírání se ale zásadním způsobem proměnil. V roce 1928 byl na stránkách komunistického Rudého práva velitel výpravy generál Umberto Nobile vyličen v těch nejtemnějších barvách a kritika se snesla i na jeho obhájce, českého účastníka výpravy Františka Běhounka. V 50. letech však tentýž list vychválil Běhounkovu knihu Trosečníci polárního moře, kde byl Nobile, který byl v roce 1946 zvolen na kandidátce italské komunistické strany do ústavodárného shromáždění, vyličen naopak jako oběť nevděku italských fašistů.

Klíčová slova: František Běhounek, vzducholod' Italia, literatura, poezie, film, Umberto Nobile.

Abstract: The article deals with the second life of the expedition of the airship “Italia” in the Czech environment, its image in literature, film and poetry. Attention is given to the political context. Rescue of “daredevils from black shirt country” by red icebreaker was seen as the first peaceful encounter between fascism and communism. Since the beginning, this fact was utilized as political propaganda. But the way of consideration was fundamentally transformed. In 1928, the commander of the expedition, General Umberto Nobile, was portrayed in Communist newspapers Rudé právo in the darkest colours. Moreover, criticism fell on his defender, Czech expedition participant, František Běhounek too. In the 1950s, however, the same newspapers highlighted Běhounek’s book Trosečníci polárního moře. There was Nobile, who was elected in 1946 to Italian Communist Party in the Constituent Assembly, in contrast, portrayed as a victim of ingratitude to the Italian fascists.

Keywords: František Běhounek, airship Italia, literature, poetry, film, Umberto Nobile.

*Katolická teologická fakulta, Thákurova 3, Praha 6, 160 00; e-mail: petr2sladeczek@seznam.cz.

Ale pane Welzl, co si myslíte, vždyť taková cepelinka stojí hned celé miliony. . . takovou cepelinku mně nikdo nedá zadarmo!

*Ja, nedá – a co Nobile? Co Amundsón? Ty taky dostali zadarmo cepelinku, nic mně ty nevykládé! A kde byl Nobile, a kde sem byl já? Proč já bych nemoh dostat cepelinku, dyž on ju mohl dostat? A k temu ja netřebuju tak velkó, jak měl von!*¹

V květnu 1926 se vzducholodi „Norge“ Amundsen-Ellsworth-Nobilovy výpravy podařilo přeletět severní pól. Iniciátorem výpravy, která se uskutečnila pod záštitou norského Aeroklubu, byl slavný polárník Roald Engelbregt Gravning Amundsen a z významné části ji financoval Amundsenův obdivovatel, Američan Lincoln Ellsworth. Vzducholod postavil a pilotoval Umberto Nobile, jehož jméno bylo teprve dodatečně připojeno k oficiálnímu názvu výpravy. Po přistání na Aljašce se členové výpravy rozešli v dobrém. Záhy však naplno propukl dosud doutnající spor mezi Nobilem a Amundsenem. Velký Nor se nechtěl o slávu a přízeň davů dělit s malým italským plukovníkem v operetní slušivé uniformě, kterého navíc Benito Mussolini zahrnul přízní a povýšil na generála. Ve své autobiografii, vydané následujícího roku, vyjádřil přesvědčení, že let „Norge“ byl úspěšný ne díky Nobilemu, jehož osobnost vylíčil v těch nejtemnějších barvách, ale jemu navzdory. Nobile, který rozhodně netrpěl nedostatkem sebevědomí, se však nemínil spokojit s rolí pouhého najatého kapitána (navíc neschopného), kterou mu Amundsen přisoudil.

Připravil novou výpravu pod italskou vlajkou. Posádku vzducholodi „Italia“ tvořili většinou italská veteráni z předchozí výpravy, mezi nimi dva cizinci; švédský meteorolog Finn Malmgren a Čech František Běhounek, s jehož přístrojem Malmgren při výpravě „Norge“ měřil atmosférickou elektřinu.² „Italia“ letěla přes Moravu³ a *Lidové noviny* psaly: „[. . .] vzducholod' dnes z jižních sfér / letí tudy na sever. / Vezou s sebou prý i psíčka, / papež dal jim velebníčka, [. . .]“.⁴ Vskutku, na palubě byl i generálův pes, fenka Titina, a kněz, otec Giuseppe Gianfranceschi. Když 24. května 1928 „Italia“ zakroužila nad pólem, nad polární pustinou zazněla bojovná Giovinezza, hymna italských fašistů, na led dopadla italská vlajka i těžký papežův kříž a éterem se rozlétly pozdravné telegramy; papeži, italskému králi a Mussolinimu.

Na zpáteční cestě vzducholod' ztroskotala na ledě asi 80 mil od Kings Bay, kde byla základna výpravy. Při nárazu zahynul strojník Vincenzo Pomella, generál Nobile a hlavní mechanik Natale Cecioni utrpěli vážné zlomeniny. Šest mužů bylo odneseno do neznáma s neovladatelným vrakem. Radiotelegrafista Giuseppe Biagi

¹Golombek – Valenta 1971, s. 149.

²K Běhounekově vědecké činnosti na výpravě viz Těšínská 1998, Kraus 2009, Těšínská 2010, s. 71–86.

³K přeletu „Italia“ např. Kolomý 2005, Jaroš-Nickelli 2008, Kolomý 2009.

⁴Týdenní rozhlásek. *Lidové noviny*, roč. XXVI, č. 205, 21. 4. 1928, s. 1.

zprovoznil radiostanici, kterou se spolu se stanem, později obarveným pro lepší viditelnost červeně (či spíše fialově), podařilo nalézt v troskách. Vysílání trosečníků zůstalo ale bez odezvy. Malmgren a dva důstojníci, Adalberto Mariano a Filippo Zappi, se vydali na pevninu pro pomoc.

Až po jejich odchodu zachytil SOS trosečníků ruský radioamatér Nikolaj Šmidt. Záchrané práce se rozběhly naplno. Na sever zamířil i Amundsen na francouzském hydroplánu Latham 47. „Vyletěl, a dosud nemáme zpráv, potřeše-li kdy rukou svému sokovi. Je možné, že se vrátí Nobile, ale Amundsen že se nevrátí. Nobile znamená po česku ušlechtilý. Tedy Amundsen je nobile.“⁵ – předvídal Karel Čapek. Nemýlil se. Nobile byl zachráněn švédským letcem Einarem Lundborgem, který ale při druhém pokusu o přistání na kře havaroval. Zappiho a Mariana objevil sovětský letec Boris Grigorijevič Čuchnovský a zachránil ledoborec „Krasin“ – vyšlo tehdy najevo, že Malmgrena na jeho vlastní žádost zanechali osudu, což zavdalo příčinu k četným spekulacím a pomluvám. Rudý ledoborec zachránil i ostatní odvážlivce ze země černých košil – skupinu, které po Nobileho odletu velel poručík řadové lodi Alfredo Viglieri – Biagiho, Cecioniho, inženýra Felice Trojaniho i Běhounka.

ČERVENÝ A ČERNÝ. POLITICKÉ POZADÍ VÝPRAVY

[...] červený a černý se utkávali před tváří celého světa a před tribunálem světové veřejnosti zbraněmi, které sice nebyly smrtící, ale neméně přesvědčivé.

Miroslav Hanuš, *Setkání na pakku*⁶

Počáteční obtíže, kterým výprava musela čelit za dramatického přeletu nad Moravou, a několikrát odkládaný start poslední etapy letu k pólu se českému serióznějšímu tisku staly záminkou k chmurným předpovědím, bulváru k fantastickým zprávám a *Rudému právu* k uštěpačným poznámkám na adresu „fašistického reklamního podniku“. Zkáza vzducholodi dodala na závažnosti dřívějším Amundsenovým příkrým výrokům o Nobileho schopnostech. Po Amundsenově zmizení a Nobileho záchraně se i český tisk nechal strhnout vášněmi – byť ne v takové míře jako tisk zahraniční, zejména norský, francouzský a německý. Hlavní díl hněvu dopadl na nešťastného generála. Tím spíše, že se po svém poněkud patetickém a sentimentální vystoupení, kde poprvé oficiálně přiznal smrt mechanika Pomelly, stáhl do ústraní své kajuty na „Città di Milano“ – pomocné lodi výpravy. Novináři netušili, nebo tušit nechtěli, že generálova nečinnost je do značné míry vnucená. Nebylo snad špatné vlastnosti, která by nebyla připisována tomuto přednímu herci polárního dramatu, které se změnilo v tragedii. Skoro nikdo neměl pochopení pro

⁵Čapek 1991, s. 237.

⁶Hanuš 1953, s. 121.

Obr. 1: František Běhounek v době výpravy „Italie“. Oficiální portrét. Zdroj: Archiv ČVUT, fond: František Běhounek. Repro: Archiv ČVUT.

jeho předčasnou záchranu (tím spíše, že se šířila zpráva, že si zlomil nohu až když běžel k letadlu). V těch lepších případech se mísilo pohrdání se soucitem.

Tehdejší atmosféru i pohled na to „fašistické generálisko“, vystihuje báseň Kříž a šampaňské, kterou Vladimir Vladimirovič Majakovskij, oslavil triumf „Krasina“: „[...] Jel / jenerál na pól / Mussolinimu pro prestyž. / Jel / s požehnáním / vatikánským / Nevzal si / mapy, / ale vzal si kříž. / a lahve / se šampaňským. / Vzducholod' / splaskla. / zavířil propeler. / A zatímco / posádka / zatínala v křečích / mrznoucími prsty / do plujících ker, / jenerál / zasalutoval a – / vzal do zaječích.“⁷

„Krasin“ se ale stal hrdinou titulních stran všech deníků a pozornosti neušly ani bizarní souvislosti. Byl přirovnán k Integrálu, vesmírné lodi z antiutopického románu *My*, jehož autor lodní stavitel, Jevgenij Ivanovič Zamjatin ho kdysi v Anglii zkonstruoval.⁸

Před tisíci lety podrobili vaši hrdinní předkové vládě Jediného Státu celou zeměkouli. Na vás čeká ještě slavnější čin: skleněným, elektrickým, ohnivým Integrálem prointegrovat nekonečnou rovnici vesmíru. Na vás čeká, abyste podrobili blahodárnému jhu rozumu neznámé bytosti, bydlící na jiných planetách – snad ještě v divokém stavu svobody. Nepochopí-li, že jim neseme matematicky neomylné štěstí, je naší povinností donutit je, aby byli šťastni. Ale dříve než zbraň, vyzkoušíme slovo.⁹

Skutečnost, že výprava, která měla posloužit propagaci fašistické Itálie, byla nakonec potupně zachráněna sovětským ledoborcem byla zvláště pikantní. V očích celého světa byl navíc Nobile odpovědným i za smrt Amundsenovu. Jen tu a tam prosakovaly nejasné zprávy, že Amundsenova záchranná výprava na francouzském hydroplánu byla připravena narychlo a že šlo vlastně o stejný „hazard“, jakým byla italská výprava. Později byl uveřejněn i rozhovor, který měl před tragickým letem poskytnout pilot Lathamu René Cyprien Guilbaud. Slavný francouzský letec neměl být podnikem nadšen, ve zdar záchranné výpravy nevěřil. Jako voják ale musel poslouchat rozkazy.¹⁰

Norové truchlící pro velkého Amundsenova připravili přeživším členům italské výpravy mrazivé přijetí. V pozadí nebyl jen smutek o národním hrdinovi, ale i svého druhu severský šovinismus.¹¹ Sítilo volání po mezinárodním vyšetření „zločinů“,

⁷Majakovskij 1982, s. 226.

⁸Jhd, Ledoborec Krasin. *Lidové noviny*, roč. XXXVI, č. 355, 15. 7. 1928, s. 7.

⁹Zamjatin 1927, s. 5.

¹⁰Weiner, Richard. Démon severní točny. *Lidové noviny*, roč. XXXVI, č. 338, 5. 7. 1928, s. 1. Srov. Komando in den Todt. Guilbaud, der Nobile retten sollte, war überzeugt unterzugehen. *Prager Tagblatt*, č. 208, 1. 9. 1928, s. 3.

¹¹Aas 2003, Aas 2005.

kterých se Italové dopustili – především opuštění Malmgrena (kterého jako nežádoucího svědka údajně Nobile poslal na smrt úmyslně). Šířily se zprávy, že výprava cestuje do Itálie v zapečetěných vagoněch. Generál Nobile byl pokládán za naprosto vyřízeného. Soudilo se, že ho doma čeká v lepším případě penzionování, v tom horším snad i popravčí četa. Poslední předpoklad snad nebyl napsán, ale jistě byl nejednou vysloven v soukromí.¹²

Mnozí čeští novináři mu takový osud přáli. Dávno měli měli jasno, kdo je padouch a kdo hrdina. Jejich názor mnoho nezměnilo ani prohlášení Františka Běhounka, že generál je: „*Ein großer Mann, der in Unglück geriet.*“¹³ Sám Běhounek byl ale většinou českého tisku pasován na národního hrdinu. Výjimkou byl *Polední list*, který vydával krajně pravicově zaměřený Jiří Stříbrný, některé německojazyčné časopisy, a pochopitelně komunistické tiskoviny: „[...] a Běhounek nemeškaje / ihned v potu čela svého, / mydlí, aby všechnu špínu smyl s ,přítele Nobileho‘ [...] Na severu zůstal Malmgren / Amundsen i rudý stan / do Říma se vrátil slavně / zmrzlinový kapitán / Když vylez z vagonu, hlásí / že je země kulatá / Mussolini vtisk jej vděčně / na svá ňadra chlupatá.“¹⁴

Je pravdou, že jak se přeživší členové výpravy blížili k domovu, dostávalo se jim, snad i Běhounkovou zásluhou, stále vřelejšího přivítání.¹⁵ Hrozící pěsti byly vystřídány květinami. Uvítání navrátilců v Itálii pak bylo přímo triumfální. Generálovo setkání s Mussolinim ale nebylo zdaleka tak srdečné,¹⁶ jak je vylíčil výše citovaný veršotepec na stránkách Rudého práva. Neméně triumfálního přijetí se v Praze dostalo Běhounkovi. Dosud málo známý učenec se stal miláčkem veřejnosti a pozornost, kterou byl zahrnován, byla až nevídaná. Jeho výroky uvítali i v Itálii.

Doktor Vojtěch Mastný, český velvyslanec v Římě, byl spokojen. Nemusel urovnávat „Dadoneho aféru“. Skandál, který mohl více pošramotit už tak nepříliš dobré česko-italské vztahy, vypukl, když Ugo Dadone, dobrodruh, poeta, zednář a italský konzul v Moravské Ostravě napsal rozhořčený dopis tamnímu deníku *Tagesbote*: „Štvavé psaní, které jste zahájili proti generálovi Nobilovi, jest tak malicherné a idiotské, že nezaslouží vyvrácení. Vy nejste žurnalisté, jste bídní

¹²Srov. Serge 1990, s. 200.

¹³Běhounek für Nobile. *Prager Tagblatt*, roč. LIII, č. 180, 31. 7. 1928, s. 1.

¹⁴Náš týdenní biograf. *Rudý večerník*, roč. IX, č. 182, 4. 8. 1928, s. 1–2.

¹⁵Srov. AMZV. Kodaň PZ, 1928, 1–52, (velvyslanec Pavlů) zpráva č. 40, 30. 7. 1928: „Organisace v celku nebyla tak zlá, jak se obecně soudí. [Běhounek] Pokládá Nobileho za rozumného člověka, jen občasně nervózního. Nobile byl v poslední době silně odsunut žárlivostí italského válečného námořnictva. Zappi a Malmgreen [*sic!*] odešli vlastně proti vůli Nobileho. Temným bodem výpravy je osud Malmgreenův [*sic!*], kombinací o kanibalismu považuje Běhounek za vyloučenou. V Kodani Běhounkovy klidné výklady působily silným dojmem.“

¹⁶Nobile u Mussoliniho. *Lidové noviny*, roč. XXXVI, č. 404, 10. 8. 1928 (odpolední vydání), s. 2.

zbabělci, kterým lze nanejvýš plíti do obličeje.“ Tisk se ale nezalekl – a přešel do protiútoků. Skupina německých poslanců dokonce žádala Dadonovo odvolání.¹⁷

Svou důvěrnou zprávu ministerstvu zahraničí doplnil velvyslanec Mastný několika osobními postřehy a nezaručenými zprávami, odposlechnutými v kuloárech. Zmínil, že se proslýchá, že Mussolini nebyl podniku příliš nakloněn a výprava se mohla uskutečnit jen díky podpoře města Milán. Vypravovalo se také, že nechtěl před výpravou přijmout Nobileho a důvodem této zdrženlivosti bylo, že případný neúspěch výpravy „Italie“ by dal více vyniknout zásluhám a schopnostem Amundsenovým (za předchozí výpravy), který jak známo, byl s Nobilem ve sporu. Odhodlání Italů hájit Nobileho vyprovokovaly dle jeho mínění vlastně až útoky zahraničního tisku:

[...] když pak došly zprávy, že Nobile byl zachráněn první, netajilo se ani v paláci Chigi, že věc musí býti přísně vyšetřena a vyskytly se hned zprávy, že Nobile byl ihned penzionován a bude souzen po svém návratu. Teprve zahraniční novinářské články, přinášející i zprávy nepravdivé a kritisující hrubě nejen samotný podnik, nýbrž i celý režim italský, způsobily obrat a odpor proti útokům a vyvolaly snahu po očištění Nobilově. [...] V diplomatickém sboru posuzuje se aféra jako těžká lekce, jež dala Itálii příležitost seznati ‚oblíbenost‘, jaké se těší za hranicemi. Za korunního svědka o poměrech výpravy pokládá se ovšem prof.¹⁸ Běhounek a k jeho posudku bude především obrácena pozornost. Jeho dosud příznivé výroky o Nobileovi jsou zde ovšem vítány. Potud pak má výprava Nobileova i význam přímo politický v našich vztazích k Itálii.¹⁹

¹⁷Skupina německých poslanců v čele s místopředsedou sněmovny, Dr. Ludwigem Czechem (Německá sociálně demokratická strana dělnická v ČSR) interpelovala v této věci dne 14. 7. 1928 ve sněmovně. Vystoupil i komunistický poslanec Alois Muna, který obvinil vládu z nedostatku taktu a úcty, neboť Sovětům nebylo vysloveno oficiální poděkování za záchranu Běhouneka. Viz: NS RČS 1925–1929, PS, 159. schůze, část 9/9 (13. 9. 1928). Digitální repozitář. Poslanecká sněmovna ČR. Online na: www.psp.cz/eknih/1925/ns/ps/tisky/t1713_03htm 8.

¹⁸V roce 1928 byl František Běhounek asistentem Státního radiologického ústavu. Ústav vedl v letech 1929 až 1945. Roku 1929 byl jmenován docentem, roku 1934 mimořádným a roku 1954 řádným profesorem radioaktivity na Přírodovědecké fakultě UK. Viz Nodková 1994, Těšínská 2010, s. 88.

¹⁹ANM, f. Masný, Vojtěch, kart. 23, inv. č. 1607 / (r. 1928), 3 ll. Politická zpráva č. 36 (25. 7. 1928). Ministerstvu zahraničních věcí.

Obr. 2: Oficiální portrét Františka Běhounka z přelomu 50. a 60. let. Zdroj: Archiv ČVUT, fond: František Běhounek. Repro: Archiv ČVUT.

PRVNÍ LITERÁRNÍ ZPRACOVÁNÍ VÝPRAVY

[...] visí vedle sebe ve vzduchu slavná vítězství a velké tragedie, zatížené proklínáním a opovržením. Proto, že jen málo lidí na světě ví, jak tento život je těžký, krutý a zrádný. Kdyby jej sami znali, nikdy by neodsuzovali a dívali by se lidsky na slavného Amundsen a na nešťastného Nobileho. Chybíme-li tam v něčem, trestá nás nejvíce samo naše svědomí.

Václav Vojtěch, účastník Byrdovy polární výpravy²⁰

Pomyslnou tečkou za polární tragedii²¹ bylo, když byly v září 1928 vyloveny z moře části Amundsenova letadla. Nález plováku a benzínové nádrže zmařil i poslední naděje optimističtější části veřejnosti, že Amundsen žije, ba dokonce havaroval u vraku „Italie“ a bude zachráněn spolu s šesti ztracenými muži: „Amundsen a Nobile. O jejich vztahu možno napsat v příští kroniku: ‚Tehdy ztracen vzácný prsten při hledání – knoflíku.‘“²² V zářijové *Revue Devětsilu*, věnované památce velkého Nora, byly uveřejněny tři básně k jeho poctě: *Epitaf* Konstantina Biebla, *Mrtvůj vavřík* Karla Konráda a *Amundsen* Františka Halase. Zejména v Halasově básni zaujme motiv Amundsenova zbožnění – apoteózy; jako antičtí heroové byli v okamžiku smrti přeneseni na Olymp, je Amundsen nesen k severnímu pólu na hřbetě vorvaně.²³

Nešťastná „Italia“ se už v té době vytrácela z titulních stran světových deníků do světa fantazie,²⁴ mýtů a legend – na stříbrné plátno a prkna, jež znamenají svět. Už na podzim 1928 byla v dalekém Japonsku, kde byl Nobile – po předchozí výpravě „Norge“ přijatý samotným císařem – nesmírně populární, nastudována divadelní hra.²⁵ Roku 1929 vznikla v Německu rozhlasová hra *SOS ... rao rao ... Foy* – „*Krassin*“ *rettet „Italia“*. Američané natočili dva filmy: *The Lost Zeppelin* (1929) a *Dirigible* (1931), volně inspirované zkázkou „Italie“ a doplněné nezbytným milostným příběhem.

²⁰Vojtěch 1932, s. 240.

²¹Vedle 8 mužů z „Italie“ zahynula posádka Amundsenova Lathamu 47 (6 mužů), při návratu v deltě řeky Rhôny havaroval italský letoun Dornier Val, (3 mrtví). Poslední obětí byl Giulio Guido (Guédoz), který zahynul při Albertiniho výpravě, která roku 1929 pátrala po vraku vzducholodi. Viz: Nobile 1979, s. 333–343.

²²Amundsen a Nobile, *Humoristické listy*, roč. LXXI, č. 43, 19. 10. 1928, s. 599.

²³František Halas, Amundsen. *ReD [Revue Devětsilu]*. *Měsíčník pro moderní kulturu*, roč. II, září 1928, s. 12.

²⁴Fotografie vzducholodi „Norge“ byla užitá v koláži Jindřicha Štýrského na obálce knihy *Psychoanalýza*. V knize samotné pak nalezneme pasáž, která byla zřejmě převzata od Sigmunda Freuda: „Erekní schopnost dala vzniknout pak symbolům pyje ve vzduchoplaveckých prostředcích, z nichž mimo zeppelinu žádný jej nepřipomíná formou.“ Viz: Brouk 1932, s. 125.

²⁵Tragedie generála Nobile na scéně v Tokiu. *Pestrý týden*, roč. III, č. 41, 13. 10. 1928, s. 6.

V Čechách neskončil zájem o výpravu hojně navštěvovanými přednáškami Františka Běhounka a jeho „sensační“ knihou *Trosečníci na kře ledové*. Kniha byla vydána před Vánoci roku 1928 a následně přeložena do několika světových jazyků. Český učenec a se stal Nobileho prominentním, nikoliv však jediným obhájcem a zastáncem. Jeho předmluva doplnila knihu Willyho Meyera *Der Kampf um Nobile*. Jeho doslov pak byl součástí nového německého vydání Amundsenovy autobiografie. Jeho knihy ale nebyly ani pro české čtenáře jediným zdrojem informací o nešťastné expedici.

Již na podzim 1928 se objevily dvě knihy, nabízející pohled z levé strany politického spektra. Anonymní spisek *Krasin a černé košile* byl určen mladším čtenářům.²⁶ Měl je náležitě ideologicky formovat a ukázat, jak jsou fašisté zbabělí a proradní. Pro dospělé čtenáře byla určena kniha *S Krasinem k severnímu pólu*. Zajímavým rysem knihy je kontrast mezi předmluvou a vlastními texty účastníků výpravy „Krasinu“. Předmluva, jejímž autorem byl významný člen komunistické strany Arno Hais, byla doslova prošpikována ideologicky motivovanými výpady vůči Italům, zbabělému generálovi, Západu a „zavilým nepřátelům“, kteří se výpravě „Krasinu“ vysmívali, nebo ji dokonce sabotovali.²⁷ S předmluvou kontrastují vlastní zprávy členů výpravy „Krasinu“. Jsou věcné, korektní a kultivované. I text kapitána Pavla Orase, politického komisaře výpravy, se vyznačuje velmi smířlivým tónem – je sice zdůrazněno že úspěch „Krasinu“ byl vítězstvím proletářské kultury, věda a humanita jsou ale důležitější než ideologie. Pozornému čtenáři neunikne, že profesor Rudolf (Reuben)²⁸ Lazarevič Samojlovič, velitel výpravy, si svého nešťastného kolegy Nobileho vážil a neměl potřebu jej kritizovat.

Chování československých úřadů vůči „krasincům“ (účastníkům výpravy „Krasinu“) ale korektní nebylo. V listopadu 1928 byli topič první třídy Michajl Gorskij a starší elektrotechnik Martin Lehman na přednáškovém turné v Německu. Vstup na území Československa jim ale „z politických důvodů“ nebyl povolen. Ze stejného důvodu nemohla později posádka „Krasinu“ využít pozvání na bezplatnou rekreaci v Teplicích.²⁹

V březnu 1929 byl uveřejněn výrok italské vyšetřovací komise. Nobile byl shledán zodpovědným za katastrofu. Mariano a Zappi byli naopak pochváleni. Pro

²⁶Srov. Pohádka o Krasinu. *Rudý večerník*, roč. IX, č. 156, 5. 7. 1928, nepag.

²⁷Arno Hais, zakládající člen Komunistické strany, z které byl ale roku 1929 vyloučen. Část druhé světové války strávil ve vězení. Po únoru 1948 emigroval. Zemřel v rakouském exilu roku 1971.

²⁸R. L. Samojlovič (1881–1939) byl Žid, stejně jako zahynuvší člen Nobilevy expedice profesor Aldo Pontremoli. Viz. *Židovské zprávy*, roč. XI, č. 33, 10. 8. 1928, s. 2. Z německého překladu Nobileho knihy vydané v roce 1980 (*sic!*) byla informace vypuštěna. Nobile 1979, s. 332. Srov. Nobile 1980.

²⁹Těsnopisecké zprávy o schůzích senátu Národního shromáždění R. Č., 1957, schůze, Praha 1928, s. 444–445. Cit. podle: Amort – Kelvanskij – Nédorezov – Voribojová 1977, s. 417.

Obr. 3: František Běhounek a Umberto Nobile v roce 1968 při natáčení dokumentu „Vzducholodí k severnímu pólu“. Zdroj: Archiv ČVUT, fond: František Běhounek. Repro: Archiv ČVUT.

generála to byl šok. Jeho kariéra v italském letectvu byla v troskách. vzdal se své hodnosti, ne však boje o svou čest a pověst. V květnu 1929 jej v jeho bytě na Via Giuseppe Ferrari 4 navštívil redaktor *Českého slova*. Návštěvu patrně zprostředkoval Běhounek, který měl s deníkem blízké vztahy. Na redaktora nedělal bývalý generál dojem zničeného člověka. Nebyl skleslý ani melancholický, jak se říkalo po rozsudku komise. Překvapoval naopak energií a příjemným vystupováním. Přes existenční starosti a všechna příkoří, kterých se mu po návratu dostalo, byl stále optimistou:

Nobile je přesvědčen, že svoji věc vyhraje. Bylo by mu to přáti. Jeho životní osud jest opravdu tragický. Zdá se, že Nobilova víra v rehabilitaci je příliš veliká, než aby mohla býti splněna. Nobile je zaujat pro současný režim a nevidí správně poměry. Bývalý generál nosí na občanském kabátě fašistický odznak, v knihách jsou vloženy italské trikolóry, na jeho psacím stole leží několik metrů trikolórových stužek. Je nadšen fašismem. Těžká rána, která byla zasazena, nedovede jeho nadšení potlačit...³⁰

³⁰Jak žije a bojuje Umberto Nobile. *Večerní České slovo*, roč. XXI, 14. 5. 1929, s. 1.

Na podzim 1929 přijel bývalý generál do Prahy, aby jednal s vydavatelem Václavem Petrem o vydání své knihy. Navštívil i Státní radiologický ústav v Praze-Podolí, s Běhounkem se ale minuli.³¹ Počátkem roku 1930 zavítal do Československa na pozvání vzdělávací společnosti Urania i profesor Samojlovič.³² Jeho příjezd provázely určité nepříjemnosti. Čekající zástup, který zapěl Internacionálu, byl údajně rozehnán policií a sám Samojlovič byl obtěžován žádostí o průkaz.³³ Hlavním důvodem Samojlovičova příjezdu byla propagace jeho knihy *SOS od Severního pólu*, která měla v nejbližších dnech vyjít v českém překladu.³⁴ Zároveň se na sovětské ambasádě sešel s Františkem Běhounkem a doktorem Václavem Vojtěchem, účastníkem jihotočnové expedice amerického admirála Richarda Evelyny Byrda. Samojlovič tehdy ocenil Běhounka jako zdatného polárníka a poznamenal, že by ho rád vzal na svou novou polární výpravu, bude-li ovšem chtít.³⁵ Nešlo o pouhou formální zdvořilost. Běhounek byl totiž řádným členem společnosti Arktis pro průzkum Arktidy Zeppelinem. Po návratu na nehostinný sever ale netoužil – na rozdíl od Nobileho.

Ten se stále nevzdal myšlenky, že se mu podaří nalézt vrak „Italie“. Jako „polární expert“ se neúspěšně pokoušel dostat na palubu vzducholodi „Graf Zeppelin“, byl ale zdvořile odmítnut. Samojlovič mu však zařídil místo na palubě Ledoborce „Malygin“, kterému velel profesor Vladimír Juljevič Vize. Dne 27. července 1931 došlo k památnému setkání mezi vzducholodí „Graf Zeppelin“, na jejíž palubě byl i Samojlovič a někdejší Amundsenův druh Lincoln Ellsworth, s „Malyginem“. Dosti lichou nadějí, že se výpravě podaří proniknout k zemi Františka Josefa, kde podle názoru některých mohly spočívat pozůstatky „Italie“, zmařilo špatné počasí a nedostatečný výkon ledoborce. Z cesty vznikl dokument *Ledoborec Malygin. Přemožitelé Temna*, který se roku roku 1933 promítal i v českých kinech.³⁶

František Běhounek se už v té době v Československu etabloval jako úspěšný autor literatury pro mládež. Na jeho spisku *V říši věčného ledu a sněhu* (1936) si mohli – s ministerským požehnáním – procvičovat své čtenářské umění jeho malí obdivovatelé ve školních škamnách. Jeho dobrodružné příběhy, spjaté nejen s polární tematikou, pomáhaly zapomenout i na neradostnou realitu nacistické okupace 40. let. V románu *Tajemství polárního moře* (1942), vydávaném původně v magazínu

³¹Proč přijel generál Nobile do Prahy. *Národní politika*, roč. XLVII, č. 217, 9. 8. 1929, s. 3.

³²Zpráva Rudého práva o přednášce účastníka arktické expedice R. L. Samojloviče v Praze. *Rudé právo*, roč. X, č. 54, 4. 4. 1930, nepag.

³³Nóta zastupitelství SSSR v ČSR ministerstvu zahraničních věcí ČSR. 1931, 21. 4. Praha. Nóta zastupitelství SSSR v ČSR ministerstvu zahraničních věcí ČSR. AMZV Praha, II. sekce, krab. č. 564, sl. 8, č. 38661/31. Cit. podle Amort – Kelvanskij – Nėdorezov – Voribojová 1977, s. 512, 460.

³⁴Rudolf Samojlovič. Krasin a bílý medvěd. *Čin*, roč. I, č. 23, 3. 4. 1930, s. 551–552, 556.

³⁵AH. Rozpravy rozprav. Halo, Halo, Radiožurnál Severní pól, vysílá rozhovor s profesorem Samojlovičem. *Rozpravy Aventina*, roč. VI, č. 15–16, 1930, s. 177.

³⁶Ledoborec Malygin. Přemožitelé Temna. *Svět ve filmu a obrazech*, roč. II, č. 34, 1933, s. 9.

Ahoj, se Běhounek pokusil o „beletrizující“ uchopení výpravy vzducholodi „Italia“. Stvořil variaci (a možná i parodii) na svá vlastní polární dobrodružství. Hrdina knihy, geniální inženýr Sýkora zkonstruuje vzducholod' z jím vynalezené hmoty – Soliditu [srov. Solium z něhož byl postaven *Dům o tisíci patrech* ve stejnojmenném Weissově románu vydaném o tři roky dříve]. Výprava pochopitelně ztroskotá za letu k severnímu pólu. Čtenář v knize nalezne řadu odkazů na Nobileho expedici. Jeden z hrdinů s oblibou cituje spisy „našeho krajana“, jiný musí spát v nouzovém stanu u vchodu, protože „má ještě spodní šaty ze sádla“³⁷ a je mu nejméně zima – stejně jako Běhounek, jehož tělesná váha byla za šťastnějších dob předmětem žertů jeho druhů.³⁸ Trosečníky nakonec zachrání palivo z vraku „Italie“, který spočinul na legendární (a nikdy neobjevené) Gillesově zemi. Ani tato nezávadná polární tematika ale neunikla bdělému oku nacistického cenzora, zvláště byla-li řeč o Rusech a Angličanech.³⁹ V knize Zdeňka Urbánka *Hrdina obou pólů: život Roalda Amundsena* (1943) se v závěrečné kapitole decentně mlčí o „Krasinu“ a zachráncem Zappiho a Mariana je finský letec.

„RUDÝ MEDVĚD“ STARTUJE: VNÍMÁNÍ VÝPRAVY PO ROCE 1948

Senátor: To je vina Nobileva. Kdyby ten –

Kardinál: Správně. Někdo je tím vinen. Pro nás by bylo lepší, kdyby všichni byli hrdinové.

Senátor: Hrdinové? Nerozumím vám.

Kardinál (tiše): Ti, co zahynuli, jsou hrdinové. (Ticho)

Frank Tetauer, *Ledoborec Krasin*⁴⁰

V Československu prošlo vnímání expedice zásadní proměnou po únorovém převratu. Paradoxně se obhajoba generála Nobila, za níž byl kdysi František Běhounek napadán v *Rudém právu*, pozvolna stává součástí oficiálního nazírání. Počátkem listopadu roku 1948⁴¹ měla premiéru Běhounkova rozhlasová hra *Rudý medvěd startuje*, věnovaná vylíčení posledních dvou rozhodujících dnů polárního dramatu (10.–12. července 1928).

Nejprve se posluchač seznámí s Trojaním, Viglierim a Cecionim, toho času přebývajících na kře, a z jejich rozhovoru i s předcházejícími událostmi. Přicházejí Biagi a Běhounek, kterého si přítomní dobírají, neboť jako Slovan ještě vkládá důvěru v „Krasina“. Nálada na kře je ponurá. Cecioni, ustrašený pánbíčkář, kri-

³⁷Běhounek 1973, s. 77.

³⁸Běhounek 1928, s. 83.

³⁹Hanuš 2003, s. 14.

⁴⁰Tetauer 1953, s. 30.

⁴¹Rozhlas. *Rudé právo*, roč. IXXX–XXX, č. 36, 12. 2. 1949, s. 5.

tizuje generála, že je opustil. Viglieri ale jeho demoralizující nářky rázně utne. Na „Città di Milano“, pomocné lodi výpravy, zatím Nobile debatuje s jejím kapitánem Giuseppe Romagnou-Manojou. Z rozhovoru vyplývá proradnost fašistů, kteří z obav před bolševickou nálezou nedovolili Nobilemu přejít na „Krasin“ a nyní zabránili i vlastním letcům podniknout kroky k záchraně trosečníků. Na „Krasinu“ je situace zcela jiná; loď je poškozená, dochází uhlí, ale obětavý letec Čuchnovskij letí hledat trosečníky. Konec hry odtroubí lodní siréna „Krasina“, jehož dva žluté komíny s rudými hvězdami se hrdě tyčí nad krou trosečníků. Hru ocenilo *Rudé právo*:

[...] vyhovuje do jisté míry požadavkům dnešní mládežnické hry. I když je poněkud přetížena dokumentárními fakty, ukazuje správně a účinně hrdinství sovětských letců a námořníků, i odporné intriky italských fašistů, kolem záchranných prací. Sovětští hrdinové vidí jen lidi, kterým jde o život, a kterým je nutno rychle pomoci. S nasazením životů zjistí letadlo „Rudý medvěd“ místo trosečníků a „Krasin“ přijíždí a zachraňuje.⁴²

Myšlenkové pochody tehdejších recenzentů a tvůrců ilustruje dodatek ke hře, který se dochoval v Běhounekově pozůstalosti. Doporučoval zvážit zařazení eventuální diskuze mezi Nobilem a Romagnou, který měl tlumočit rozkaz z Říma: Letět k pólu za každou cenu v den výročí nespecifikovaného fašistického svátku. Rovněž měl naléhat, aby k pólu letěli dva novináři a Běhounek zůstal, nechce-li si Nobile znepřátelit (fašistický) tisk. Byly nastíněny dvě možnosti, jak do čistě mužského prostředí dodat ženské postavy: 1. Rodina některého prostého člena výpravy, který se navrátil, sleduje postup výpravy. 2. Komsomolci v mládežnickém klubu v SSSR sledují postup ledoborců. Autor posudku si ale uvědomoval, že pak hrozí „nepřirozená citovka“, respektive „nepřirozená agitka“.⁴³

V prosinci roku 1951 Běhounekovu rozhlasovou hru zásadním způsobem rozšířil dramatik Frank Tetauer, uznávaný překladatel Oscara Wildea. Vznikla hra divadelní: „[...] o hrdinství sovětských polárníků a jako politické divadlo o první – mírové – srážce nového světa komunismu s poslední fází úpadkového kapitalismu, jíž je fašism, [...] která si uložila kromě divadelních nejen mládežnický výchovný, nýbrž především i politické úkoly [...]“.⁴⁴ Chronologicky byla popsána celá anabáze výpravy – od slavnostního startu v Římě až po záchranu „Krasinem“. Přibyly nové postavy: Kardinál a Senátor (cyničtí manipulátoři, ztělesňující klerikalismus a fašismus), Šéfredaktor (představitel fašistického tisku), radioamatér Šmidt a jeho matka. Ženský element posílily dvě reálné postavy: uklízečka na „Krasinu“ Xenie

⁴²Jaroslav Opavský. Nad několik rozhlasovými hrami pro mládež. *Rudé právo*, roč. IXXX–XXX, č. 65, 18. 3. 1949, s. 3.

⁴³Archiv ČVUT, fond František Běhounek, sign. III/ 5/ 1, Recenze, dodatky k „Rudému medvědu“ – divadelní hra, 31. 1. 1952.

⁴⁴Tetauer 1953, s. 5.

[Alexandrovičová] a novinářka Ljubov Voroncovová, která diváka hrou provázela. Padouchem zůstal, stejně jako v *Rudém medvědu*, kapitán Giuseppe Romagna-Manoja, který Nobilemu tlumočil rozkaz z Říma: letět za každou cenu k pólu ve výročí pochodu na Řím. (Ten se ovšem uskutečnil v říjnu, nikoliv v květnu. Ideologickým potřebám zde byla přizpůsobena fáma, že svržení vlajky nad polem mělo být oslavou vstupu Itálie do 1. světové války – 23. května.)

Vůči kvalitám Tetauerova rukopisu byly výhrady: špatná psychologie a šablonovitost postav, množství materiálu způsobující přetíženost dokumentárními fakty. Námět byl ale oceněn jako „politicky dobře pojatý“.⁴⁵ Podobného vyznění byla i recenze v *Literárních novinách*.⁴⁶ Hra, která měla premiéru 5. května 1953 v Městském divadle pro Mládež (pozdější Wolkerovo), byla nicméně oceněna IV. cenou ministerstva informací a osvěty⁴⁷ a následně vydána i tiskem.

VÝPRAVA V LITERATUŘE FAKTU A BELETRII

Copak jste mohl už po druhé triumfovat nad – promiňte, ale váš účet byl už dávno překročen. Scott a Nobile, to by bylo příliš pro jednoho smrtelného muže, který se celý život dral za nesmrtelností.

Nils Lynes, hrdina knihy *Setkání na pakku* v rozhovoru s Amundsenem⁴⁸

V roce 1950 vychází kniha *Setkání na pakku* o výpravě Amundsenova Lathamu. Autor tohoto psychologického románu, spisovatel a středoškolský profesor v Chrudimi Miroslav Hanuš, věnoval velkou pozornost sběru potřebných podkladů; roku 1947 vykonal cestu na Špicberky a na chrudimském letišti se naučil pilotovat letadlo,⁴⁹ rovněž vyhledal Františka Běhounka, kterému je kniha dedikována. Zápletky Hanušova románu je založena na předpokladu, že Amundsen ztroskotání Lathamu přežil a skrývá se před světem. Kniha, ač uctívá k sovětským polárníkům, byla podrobena zdrcující kritice: „Velký námět, vztah fašisty [Nobile], puzeného velikášstvím [...] k člověku prostému a přímém [Amundsen], je tu nedořešen na úkor několika psychologických efektů.“ Snad se Hanuš jednou zbaví „intelektuálního pohledu a psychologizující chiméry“.⁵⁰ I v pozdější pochvalné recenzi Hanušova operis magni *Osud národa* (1957) byla kniha připomínána jako méně zdařilá.⁵¹

⁴⁵LA PNP, f. Tetauer Frank (1881–1985), nezpracovaný fond.

⁴⁶Erik Kolár. Dobrodružná hra pro mládež. *Literární noviny*, roč. II, 6. 6. 1953, s. 6.

⁴⁷Výsledky soutěže na hry pro mládež. *Literární noviny*, roč. I, č. 19, 14. 6. 1952, s. 10.

⁴⁸Hanuš 1955, s. 30.

⁴⁹Panoušek 2005, s. 318.

⁵⁰Jiří Marek. Na polovině cesty. K Hanušově románu *Setkání na pakku*. *Lidové noviny*, roč. LVII, č. 290, 10. 12. 1950, s. 2.

⁵¹Milan Jungmann. Tvůrčí čin. *Literární noviny*, roč. VII, č. 2, 11. 1. 1958, s. 4.

Tématu Amundsenova přežití, respektive vzkříšení, se chopil i Vladimír Babula ve vědeckou-fantastickém románu *Signály z vesmíru* (1954), vydaném nejprve časopisecky ve Vědě a technice mládeži. Babulovým hrdinou je člen posádky Lathamu Leif Severson [Leif Dietrichson (1890–1928)], který je, podobně jako hrdina francouzské komedie *Hibernatus* (1969), nalezen, rozmražen a oživen sovětskými vědci, aby mohl prožívat dobrodružství v budoucím socialistickém světě bez válek, hladu a nemocí. Na závěr knihy je rozmražen i sám Amundsen. Nobile je zmiňován ústy protagonistů kriticky – čtenář se však dozví, že Amundsen svému sokovi odpustil. Babulova literární činnost, ač angažovaná, byla ve své době kritizována⁵² i na sjezdu Svazu československých spisovatelů.⁵³

Roku 1955 byla vydána kniha Františka Běhounka *Trosečníci polárního moře* – vydatně podložená vlastními zážitky i autorovým bohatým osobním archivem, se pro české prostředí stala „kanonickou“⁵⁴ interpretačí událostí roku 1928.⁵⁵ Velké popularity dosáhla v Sovětském svazu. Potěšila dosud žijící účastníky výpravy „Krasinu“ (letce Borise Čuchnovského, novináře Ivana Mindlina) i novou generaci polárníků. Běhounkova sugestivní poznámka, že vrak vzducholodi musel spočinout na pevné zemi, která byla více rozvinuta v již zmiňované knize *Tajemství polárního moře*, vedla jednoho sovětského polárníka k dotazu, které polární ostrovy by bylo radno propátrat.⁵⁶ Součástí knihy byl doslov Miroslava Hanuše, v němž byl Nobile, podobně jako v *Rudém medvědu*, prezentován jako oběť nevděku italských fašistů. Čtenář se dozvěděl i o jeho působení v Sovětském svazu, poválečné rehabilitaci a politickém prozření – úspěšné kandidatuře za italskou komunistickou stranu do italského ústavodárného shromáždění. Doslov je dodnes hojně citován, i když se jedná o text poplatný době svého vzniku.⁵⁷

Jestliže ve 20. letech byl Běhounek hrdinou titulních stránek novin, v 60. letech bylo stvrzeno jeho postavení hrdiny čítankového. Byl zván na besedy do škol; jeho *Trosečníci polárního moře* se stali povinnou, byť oblíbenou četbou. Jako zdatný popularizátor spolupracoval rozhlasem a televizí, kde vydatně zúročil i svá polární dobrodružství, například 25. února 1964 měl být vysílán televizní pořad *Oceánem na kře ledové*, obsahující i hrané scény s autentickými rekvizitami, kde měl třicetiletého Františka Běhounka ztvárnit Rudolf Hrušínský.⁵⁸ Mnohem výpravnější

⁵² Adamovič 2010, s. 31–34.

⁵³ J. Pešina. Sjezdová diskuze. *Literární noviny*, roč. II, č. 20, 5. 5. 1956, s. 3, 14.

⁵⁴ I Běhounkova kniha obsahuje drobné nepřesnosti. Některé si zřejmě vynutila doba, případně ohledy na nižší věk cílových čtenářů. V ruském vydání byla, jak je uvedeno v předmluvě, opravena část nepřesností v kapitolách, kde autor pracoval s údaji převzatými z literatury.

⁵⁵ Oldřich Syrovátka. *Trosečníci polárního moře* (rec.). *Rudé právo*, roč. XXXVII, č. 90, 31. 3. 1957, s. 2.

⁵⁶ Archiv ČVUT, f. František Běhounek, Osobní korespondence, E. S. Avdějev, sign. II/ 2/ 2.

⁵⁷ Pastor 2012, s. 38.

⁵⁸ Archiv ČVUT, f. František Běhounek, Rozhlas a televize, Televizní vysílání *Oceánem na kře ledové*, 1964, sign. III/6/3.

Obr. 4: Umberto Nobile a jeho manželka Gertrude Nobile-Stolpová v závěru 60. let. Zdroj: Archiv ČVUT, fond: František Běhounek, sign. II/4/16.

byl dokument *Vzducholodí k severnímu pólu*, uvedený do kin v roce 1969, ve kterém promluvili Běhounek i Nobile, kterého režisér Kabelík navštívil v Římě. Kabelík navštívil generála ještě krátce před jeho smrtí: roku 1978.⁵⁹

CLAUDIA DOBÝVÁ SEVERNÍ PÓL: FILM ČERVENÝ STAN

You brought them all in and could only bring yourself out. Yes, I am hurt, General. You and I will never meet again, I hope! And I hope you never forget.

Sestra Valerie (Claudia Cardinalová)

Perhaps leadership is a crime. If it is, then we are both guilty. The only difference between us is that... I had the good luck to die soon after Guilbaud.

Roald Amundsen (Sean Connery)

Odhlédneme-li od dnes již pozapomenutého západoněmeckého snímku *Sieben Wochen auf dem Eis* (1967), byl sovětsko-italský velkofilm Červený stan patrně prvním novodobým pokusem o filmové ztvárnění katastrofy „Italie“. První zprávy o jeho přípravách se objevily v polovině 50. let.⁶⁰ Premiéru však měl až roku 1969. Recenzenti, se snímek snažili uchopit a interpretovat z nejrůznějších hledisek, unikalo jim však, že jde o uměleckou licenci, nikoliv o dokument: „Velitel výpravy generál Nobile se tu (podobně jako Čapková Matka) setkává s postavami dávno mrtvými, aby s nimi ve svém svědomí diskutoval o odpovědnosti, právu, pravdě a omylech, aby se hájil proti nařčení ze zbabělosti a řešil spor, který už stejně nikdy nikdo nevyřeší.“⁶¹ Rozebírán byl i vztah dvou aktérů snímku, dost odlišný od skutečnosti: „Nobile a Amundsen – dva čestní lidé, dva přátelé, které jenom výše zmíněný malý rozdíl rozlučuje a jednoho vede zpět od života a druhého na smrt.“⁶²

Ve filmu se objevila manželka producenta Claudia Cardinalová v roli zdravotní sestry Valerie: „Rudý stan je v podstatě ‚mužský film‘ a má role neodpovídá skutečnosti, zatímco všechny mužské postavy jsou historické. Má postava je ‚souhrnná‘ koncentrují se v ní pocity těch, žen, jejichž manželé se zúčastnili nebezpečného polárního podniku.“⁶³ Její romantický vztah s Malmgrenem (Eduard Marcevič) byl osou celého snímku. Když se expedice ztratí, ponouká Amundsena k jeho

⁵⁹Vladimír Kabelík. 50 let od katastrofy vzducholodi „Italia“. *Kino*, roč. XXXIII, č. 6, 30. 5. 1978, nepag.

⁶⁰M. [Miroslav] Nýdl – G. [Galina] Kopaněvová, S přáteli u šálku kávy. *Kino*, roč. XI, č. 25, 6. 12. 1956, s. 389.

⁶¹Jan Kliment. Největší sovětské filmy. Na co se můžeme těšit. *Rudé právo*, roč. LI–LII, č. 259, 30. 10. 1970, s. 5.

⁶²Lev Anninskij, Rudý stan. *Panoráma zahraničního filmového tisku*, roč. XV, č. 2, 15. 2. 1971, s. 127.

⁶³Claudia dobývá severní pól. *Kino*, roč. XXIII, č. 7, 4. 4. 1968, s. 8–9.

osudovému letu, naléhá i na Lundborga. Vše marně, neboť Malmgren je v ten okamžik již mrtev. Zahořklá a zklamaná se pak stává generálovou Nemesis – jeho špatným svědomím.

Dosud žijící aktéři událostí měli k filmu vztah – v lepším případě – ambivalentní. Polární letec Čuchnovskij, který se ve filmu zjevuje spolu s ostatními „duchy“ v Nobilevě bytě, byl šokován už první verzí scénáře, kterou poslal Běhounkovi,⁶⁴ a odmítl se zúčastnit premiéry. Generál Nobile měl z počátečního setkání s režisérem dobrý dojem: „[...] *signor Kalatozov, che é una persone molto degna che fa piacere di conoscere.*“⁶⁵ Časem se mu ale donesly zvěsti o chybách a nepřesnostech ve scénáři – přesto se zúčastnil se premiéry v Římě i Leningradě. Ač měl vůči filmu četné výhrady, nic nepodnikl.⁶⁶ Ilustrací jeho postoje k filmu je postřeh Vladimíra Kabelíka: „Hraje v něm také Claudia Cardinalová, což prý generála popouzí, protože v expedici žádná žena nebyla a není tím dochována historická přesnost. Na fotografiích, kde je Umberto Nobile s Claudií Cardinalovou, jsem však jeho rozladění nepozoroval.“⁶⁷

Františkovi Běhounkovi se ozvalo i jeho filmové já. Herec, novinář a bard Jurij Vizbor mu popsal, jak natáčení v autentickém prostředí – film se natáčel ve Finském zálivu u Lenigradu a částečně i u pobřeží Země Františka Josefa – probíhá a vyjádřil mínění, že film je možná dražší než někdejší Nobileho expedice. Běhounek odpověděl v přátelském duchu, neopomněl ale zdůraznit své výhrady ke scénáři: „*I appreciate very much the art of Mrs. Claudia Cardinale but I should prefer to admire her in another film than this one. Poor Malmgren is dead and probably no one of his relatives will protest against his relation with the simple maid from Kingsbay but I am sure that he would notwithstanding of the incontestable charm of Mrs. Cardinale.*“⁶⁸

Po české premiéře filmu byl Běhounek zahlcen dopisy s četnými dotazy, tak že nebylo v jeho silách na všechny odpovídat. Generálovi si postěžoval, že lidé nechápou, co je to umělecká licence a film vnímají jako dokument.⁶⁹ V roce 1972 – v návaznosti na uvedení filmu vyšla česky i stejnojmenná kniha generálových pamětí – opatřená filmovou obálkou a zavádějícím sdělením, že byla pro film předlohou. František Běhounek byl tehdy požádán o doslov, ale odmítl. Téhož roku pak byla uvedena i rozhlasová hra *Nobile* z cyklu *Muži směrem k pólu*, jehož autorem byl

⁶⁴ Archiv ČVUT, f. František Běhounek, osobní korespondence, B. G. Čuchnovskij, sign. II/4/7, fol. 14, Čuchnovskij Běhounkovi, 29. 11. 1966.

⁶⁵ Ibidem, osobní korespondence, U. Nobile, sign. II/4/16, fol. 46, Nobile Běhounkovi, 1. 3. 1968.

⁶⁶ Ibidem, fol. 64, Gertrude Nobile-Stolp Běhounkovi, 30. 1. 1970.

⁶⁷ Věra Rýdlová. Dobyvatel, který žije. *Záběr*, roč. II, č. 3, 8. 2. 1969, s. 4.

⁶⁸ Archiv ČVUT, f. František Běhounek, osobní korespondence, J. Vizbor, sign. III / 6/14, fol. 76, Běhounek Vizborovi 31. 5. 1968.

⁶⁹ Ibidem, osobní korespondence, U. Nobile, sign. II/4/16, fol. 82, Běhounek, 22. 5. 1972.

Jaromír Ptáček. Druhý život vzducholodi „Italia“ se tak v Československu⁷⁰ symbolicky uzavírá v posledním roce života vědce, spisovatele a polárníka, akademika Františka Běhounka.

LITERATURA

- Aas, S. (2003): “One Man’s Foolishness Led to the Death of 14 Men”. Norwegian Reactions to Umberto Nobile and the “Italia” Disaster. *Acta Borealia*, roč. XX, č. 2, s. 169–194.
- Aas, S. (2005). New perspectives on the Italia tragedy and Umberto Nobile. *Polar Research*, roč. XXIV, č. 1–2, s. 5–15.
- Adamovič, I. (2010). Od vědecké fantastiky ke sci-fi. Science fiction a kultura socialistického Československa. In: Adamovič I. – Pospiszyl T. (eds.), *Planeta Eden. Svět zítřka v socialistickém Československu*. Řevnice: Arbor vitae, s. 31–34.
- Amort, Č. – Kelvanskij, A. Ch. – Nėdorezov, A. I. – Voribojová, J. D (1977). *Dokumenty a materiály k dějinám československo-sovětských vztahů*. Praha: Academia.
- Anonym (1928). *Krasin a černé košile*. Praha: Komunistické nakladatelství.
- Arnesen, O. (1929). *Vzducholodí k severní točně (tragedie vzducholodi „Italia“)*. Praha: Orbis 1929.
- Běhounek, F. (1928). *Trosečníci na kře ledové*. Praha: Mars.
- Běhounek, F. (1973). *Tajemství polárního moře*. 4. vyd. Praha: Albatros.
- Brouk, B. (1932). *Psychoanalýsa*. Praha: Alois Srdce.
- Čapek, K. (1991). *Od člověka k člověku II*. 1. souborné vyd. Praha: Československý spisovatel.
- Golombek, B. – Valenta, E. (1971). *Trampoty eskymáckého náčelníka v Evropě. Nejtěžší léta Jana Welzla*. Praha: Odeon.
- Hanuš, H. (2003). Vzpomínka na akademika Františka Běhounka. *SCAN. Časopis fakultní nemocnice lékařské fakulty UK v Hradci Králové*, roč. XIII, č. 1, s. 14.
- Hanuš, M. (1950). *Setkání na paku*. Praha: Československý spisovatel.
- Houska, O. (2011). *Praha proti Římu: Československo-italské vztahy v letech 1922–1929*. Praha: Karolinum.
- Jaroš-Nickelli, J. (2008). *Přelet Itálie nad Moravou. Drama nad Blanenskem*. Blansko: Muzeum Blansko.

⁷⁰Expedice se dočkala i komiksového zpracování: Thowle, B. (2007). *Midnight Sun*, San Jose: Slave Labor Graphics; pop-kulturních odkazů: V kultovní komedii *Fantozzi – Zrození pana účetního* (1975) a na závěrečném ceremoniálu *XX. Olympijských her v Turíně* (2006); divadelních zpracování: norský muzikál *Snø og ild* (2007); nejnověji one-man show *La tenda rossa o della Nobile impresa* (2008).

- Kolektiv (1928). *S „Krasinem“ k severnímu pólu: zápisky účastníků sovět. Záchraných výprav na „Krasinu“*. Praha: Karel Borecký.
- Kolomý, R. (2005). František Běhounek v Nobileho polární expedici vzducholodi Italia v roce 1928. *Meteorologické zprávy*, roč. LVIII, č. 6.
- Kolomý, R. (2009). Vzducholodí Italia 15. dubna 1928 nad Moravskou Třebovou. Nad jedním záznamem v městské kronice. In: *Moravskotřebovské vlastivědné listy XX*. Moravská Třebová: Městské muzeum Moravská Třebová, s. 38–45.
- Kolomý, R. (2005). Účast Františka Běhouneka na polárních výpravách v letech 1926 a 1928. *Rozhledy matematicko-fyzikální*, roč. LXX, č. 3, s. 26–37.
- Kraus, I. (2009). *Fyzika v kulturních dějinách Evropy. Romantici a klasikové*. Praha: České vysoké učení technické v Praze.
- Majakovskij, V. (1982). *Spisy XI*. Praha.
- Nobile, U. (1979). *Křídla nad pólem: Příběh leteckého dobytí Arktidy*. Praha: Československý spisovatel.
- Nobile, U. (1980). *Flüge über den Pol*. Leipzig: F. A. Brockhaus.
- Nodková, M. (1994). Heslo František Běhounek. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Dostupné na: www.slovníkliteratury.cz/showContent.jsp?docId=677.
- Panoušek, V. (2005). Doslov. In: Hanuš, M. *Čtvrtý rozměr*. 2. vyd. Praha: Olympia, s. 318.
- Pastor, L. (2012). *Akademik František Běhounek: vědec a humanista*. Diplomová práce. Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni, 2012.
- Serge, C. G. (1990). *Italo Balbo: A Fascist Life*. University of California Press.
- Sládeček, P. (2012). Učenec a generál. František Běhounek a Umberto Nobile ještě po 20. letech. *Dějiny a současnost*, roč. XXXIV, č. 5, s. 22–23.
- Sládeček, P. (2013). 115 let od narození fyzika, polárníka a spisovatele Františka Běhouneka: (27. října 1898 – 1. ledna 1973). *Vesmír*, roč. XCII, č. 12, s. 700–702.
- Těšínská, E. (1998). *František Běhounek (27. 10. 1898 – 1. 1. 1973 Karlovy Vary): Vzpomínky a archivní dokumenty*. Praha: Organizační výbor vědecké konference jaderných oborů Nukleonika '98.
- Těšínská, E. (2010). *Dějiny jaderných oborů v českých zemích (Československu). Data a dokumenty (1896–1945)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Tetauer, F. (1953). *Ledoborec Krasin: Hra o 20 obrazech s epilogem*. Praha: Orbis 1953.
- Vojtěch V. (1932). *Námořníkem, topičem a psovodem za jižním polárním kruhem*. Praha: vlastním nákladem.
- Zamjatin, J. (1927). *My*. Praha: Štorch Marien.

Zani, L. (2003). Between Two Totalitarian Regimes: Umberto Nobile and the Soviet Union (1931–36). *Totalitarian Movements and Political Religions*, roč. IV, č. 2, s. 63–112.

PRAMENY

ARCHIV ČVUT, FOND: FRANTIŠEK BĚHOUNEK

Osobní korespondence, E. S. Avdějev, sign. II/ 2/ 2.

Osobní korespondence, B. G. Čuchnovskij, sign. II/4/7.

Osobní korespondence, U. Nobile, sign. II/4/1.

Osobní korespondence, J. Vizbor, sign. III / 6/14.

Rozhlas a televize, Televizní vysílání *Oceánem na kře ledové*, 1964, sign. III/6/3.

Recenze, dodatky k „Rudému medvědu“ – divadelní hra, 31. 1. 1952., sign. III/ 5/ 1.

LITERÁRNÍ ARCHIV PAMÁTNÍKU NÁRODNÍHO PÍSEMNICTVÍ (LA PNP)

Fond: Tetauer Frank (1881–1985), nezpracovaný fond.

ARCHIV NÁRODNÍHO MUZEA (ANM), FOND: MASTNÝ VOJTĚCH

Kart. č. 4, inv. č. 388, dopis F. Běhounka, Lenora 14. 8. 1928. (ANM 17 024).

Kart. 23, inv. č. 1607 / (r. 1928), 3 ll. „Politická zpráva č. 36, 25. 7. 1928“.

ARCHIV MINISTERSTVA ZAHRANIČÍCH VĚCÍ (AMZV)

Řím. I. periodická zpráva politická za březen až červen 1928 (č. 146), 20. července 1928, č. j. 470 / pol. 28/, s. 9. Kodaň. Periodické zprávy, 1928, 1–52, zpráva č. 40, podáno 30/VII.

Zastupitelský úřad Stockholm. Periodické zprávy. Krabice č. 33, IV. periodická zpráva o Švédsku a Norsku (čtvrté čtvrtletí).